

МАРКС ТА ВИШІ УКРАЇНИ

Сучасний світ живе в умовах формування постіндустріальної економіки, поступової відмови від експлуатації робочої сили, зародження „царства свободи” як середовища реалізації людського потенціалу. Сьогодні, наприклад, світова Промислова економіка поступається місцем Інтелектуальній економіці. При цьому найбільш міцною рухомою силою стає сила ідей.

Формуванню ідей присвячує свою діяльність сфера освіти, зокрема вищої. Саме тому дуже важливим є відслідковування та аналіз процесів, що відбуваються в цьому середовищі. В той час як цивілізований світ рухається від капіталістичних та ринкових відносин до інформаційного буття, в сфері вищої освіти України процвітають відносини традиційного капіталу.

Це є дуже шкідливим, що підтверджується світовим досвідом. Так, за експертними оцінками, завдяки удосконаленню лише однієї вищої освіти в США одержано в ХХ ст. чверть усього приросту валового національного продукту. Ігноруючи цю проблему Україна втрачає темп економічного розвитку та руйнує свої цивілізаційні перспективи.

Капітал (лат. *capitalis* – головний) – виробничі відносини (не засоби виробництва, гроші) між капіталістами і найманими працівниками, за яких знаряддя праці, певні матеріальні блага, мінові вартості служать знаряддям експлуатації, привласнення чужої неоплаченої праці. Отримавши певні посади, керівники структурних підрозділів освіти (на рівні Міністерства, обласних управлінь, циклових комісій, окремих вузів) замість того, щоб сприяти покращенню якості освіти та її поширенню, використовують своїх підлеглих як звичайних найманих працівників в умовах капіталістичного способу господарювання.

К. Маркс переконливо доводить, що капітал – це не річ, а суспільні відносини, перш за все відносини власності. Відтак, наявність певної посади

сприймається як джерело отримання прибутків за рахунок експлуатації робітників та привласнення створеного ними продукту.

Маркс та його прихильники, продовжуючи аналіз робочої сили, здійснювали аналіз людини, як фактору виробництва. Так, капіталіст експлуатує робітника і здійснює відтворення цього фактору (тобто визначає розмір оплати і тривалості робочого часу) враховуючи виключно потреби фізіологічного відтворення людини. При цьому вартість робочої сили визначається не рівнем її продуктивності, а набором мінімальних споживчих товарів, які забезпечують участь людини у виробництві, тобто безперервність процесу суспільного відтворення. На макроекономічному рівні це відображається у скороченні витрат на освіту, підвищенні нормативів діяльності вузів та викладачів, зміні навчальних планів та робочих програм, збільшенні розмірів „неофіційних внесків” за різного роду адміністративні послуги (ліцензування, акредитацію, атестацію тощо).

Залежність фінансування освіти, а відтак і розвитку людини, від демографічного стану (кількості випускників шкіл) є нерозумним та безперспективним. Поряд із кількісним зменшенням чисельності населення і трудових ресурсів відбувається зниження кваліфікаційного рівня майбутніх працівників через неможливість їх відрахування з вузу, оскільки це зменшує обсяги фінансування. Відтак, сфера освіти, особливо вищої, спрямовує свою діяльність не на розвиток людини – а на виживання. Дуже часто таке виживання здійснюється за рахунок собі подібних, зупинимось на цьому детальніше.

Головною формою діяльності вузів, як регіональних, так і центральних стає рейдерство – прагнення отримати якомога більше ставок за рахунок більш слабких структурних одиниць навіть всупереч здоровому глузду, кадровим вимогам та громадській думці. Це чергове свідчення домінування матеріального мотиву та цивілізаційної деградації таких осіб, відсутності моральних та психологічних якостей, що характеризують „людину творчу” та людський потенціал. Такі відносини, як ніщо інше характеризують відносини

первинного, дикого капіталізму. При цьому, коли йдеться про корупцію в сфері освіти, слід говорити не про відносини „викладач – студент” (хоча проблем і тут немало), а про стосунки „керівництво – найманий науково-педагогічний працівник”. В першу чергу стосовно розподілу та маніпулювання обсягами навчального навантаження, тобто зарплатами підлеглих.

Економічна теорія або „економікс” не може досліджувати основний капітал та інформаційні ресурси, які є безмежними. Такі об’єкти має досліджувати політекономія, яка не робить наголос на обмеженості ресурсів. Інформаційні ресурси та носії інтелектуального капіталу за таких умов стають заручниками адміністративного капіталу, який здійснює їх експлуатацію та прагне виштовхнути їх зі сфери свого управління через усвідомлення своєї неконкурентоспроможності порівняно з ними в умовах чесної конкуренції.

Серцевина марксової економічної теорії – вчення про вартість, яке говорить, що всі нові вартості у суспільстві створюються працею. В той же час сама робоча сила є товаром, котрий купується та продається на ринку. Особлива властивість цього товару полягає в тому, що його власна вартість є меншою, ніж вартість тих товарів, які він створює. Різницю між цими двома вартостями, що привласнює капіталіст завдячуючи власності на засоби виробництва, Маркс називав „доданою вартістю”. Часто-густо керівники структурних підрозділів українських вишів використовують для створення та привласнення доданої вартості перерозподіл ставок навчального навантаження (а відтак і зарплат) на користь „потрібних” людей, що не є носіями інтелектуального капіталу, та примус якісного персоналу з обмеженою зарплатою до виконання непродуктивних видів роботи, які, втім, сприяють підвищенню рейтингів, індексів тощо, та рівня життя їх експлуаторів.

Вчення про вартість є одночасно вченням про експлуатацію праці, та основою передбачень Маркса щодо майбутнього капіталізму. Конкуренція примушує капіталістів раціоналізувати виробництво і замінити робочу силу машинами. Але тим самим капіталіст потрапляє у „пастку”. Коли доля живої праці в сукупних вкладеннях капіталу знижається, норма прибутку – тобто доля

доданої вартості в сукупному обсязі капіталу – також має тенденцію до зниження (оскільки лише праця може створити нові вартості). Внаслідок цього сьогодні якісний викладацький персонал фактично виштовхується зі сфери вищої освіти, але може залишатись працювати на мінімальному рівні оплати праці за умови роботи на „адміністративного капіталіста” безкоштовно або оплати лише певної частки роботи.

Для підтримки норми прибутку, необхідно посилювати експлуатацію. Заробітну плату треба стримувати, але як наслідок у споживачів виникає нестача коштів для придбання створюваних товарів. Виникають кризи перевиробництва. Тобто людина, яка пише своєму керівникові наукову статтю не матиме коштів для того, щоб заплатити за її опублікування. В умовах української економіки відбувається розрив між потребами ринку та ринку праці зокрема, державним замовленням у сфері освіти, фінансуванням вищих навчальних закладів, скороченням інтелектуального потенціалу в сфері освіти через перехід до інших видів діяльності та необмеженими потребами матеріального збагачення адміністративного капіталу в сфері вищої освіти. Ці п'ять елементів не кореспондуються та не взаємоузгоджуються, хоча мають формувати одну систему та єдину координатну сітку організаційно-виробничих відносин.

Відтак, сьогодні в сфері вищої освіти України домінують не людський, інтелектуальний чи соціальний капітал, а традиційні капіталістичні відносини початку XX століття. Все це створює дуже серйозні загрози національній безпеці України через цивілізаційне гальмування нашої держави.

*Яковенко Роман Валерійович,
кандидат економічних наук, доцент
Центральноукраїнського національного
технічного університету,
м. Кропивницький.*